

DAADKRACHT

VOOR DE OVERHEID

NATIONAAL RAADSLEDENONDERZOEK 2017

Vijfde trendonderzoek naar de tijdsbesteding en werkzaamheden van gemeenteraadsleden

1. Inleiding

Sinds de invoering van de Wet dualisering gemeentebestuur in 2002 is de tijdsbesteding van gemeenteraadsleden een veelbesproken onderwerp. Met het oog op het doel om de volksvertegenwoordigende rol te versterken, heeft de Stuurgroep Evaluatie Dualisering Gemeentebestuur in 2004 tussentijds onderzoek gedaan naar de werking van het duale bestel. Zij constateerde dat het doel van de dualisering nog niet behaald was en dat raadsleden nog veel tijd besteden aan vergaderen en het lezen van stukken. De Stuurgroep heeft vervolgens de aanbeveling gedaan dat raadsleden minimaal 50% van hun raadstijd aan volksvertegenwoordigende taken zouden moeten besteden.

1.1 Doel van het Nationaal Raadsledenonderzoek

Het doel van het Nationaal Raadsledenonderzoek is het meten van de gemiddelde tijdsbesteding van gemeenteraadsleden aan bestuurlijke en volksvertegenwoordigende activiteiten over de jaren heen en het in kaart brengen van de vergoeding die raadsleden voor deze activiteiten ontvangen. Daadkracht voert het onderzoek periodiek uit, waardoor het mogelijk is trends inzichtelijk te maken.

1.2 Trendonderzoek

In 2007 is Daadkracht het trendonderzoek naar de tijdsbesteding van raadsleden gestart met een nulmeting. In 2009, 2012 en 2014 is het onderzoek opnieuw uitgevoerd. De tijdsbesteding van raadsleden vertoont sinds de start van het Nationaal Raadsledenonderzoek lichte schommelingen, maar kwam niet in de buurt van de aanbeveling van de Stuurgroep om tenminste 50% van de tijd aan volksvertegenwoordigende activiteiten te besteden.

Een nadere analyse van de urenbesteding en de honorering van raadsleden maakt het mogelijk om een gemiddeld uurloon en de kosten, bijvoorbeeld per hoofd van de bevolking, te berekenen. Dit laat grote verschillen zien tussen grote en kleine gemeenten, wat voor de nodige discussie heeft gezorgd.

De Raad voor het openbaar bestuur heeft haar "Advies 15,9 uur: De verbindende rol van het raadslid in een vitale democratie" gebaseerd op de 15,9 uur raadswerk uit het trendonderzoek uit 2014 (zie kader).

1.3 Huidige editie van het Nationaal Raadsledenonderzoek

De huidige (vijfde) editie van het Nationaal Raadsledenonderzoek is de viermeting. De resultaten van het onderzoek leiden tot een gedetailleerde beschrijving van de invulling van het Nederlandse raadslidmaatschap anno 2017. De onderzoekers zetten de resultaten van de viermeting af tegen de resultaten van de metingen uit 2007, 2009, 2012 en 2014 en het advies van de Stuurgroep Evaluatie Dualisering Gemeentebestuur.

Daadkracht heeft het voornemen enerzijds de frequentie van de uitvoering van het trendonderzoek te verhogen en anderzijds de tekst van de rapportage te beperken. Voorliggende rapportage is daardoor handzamer dan voorgaande edities. In de loop van 2017 zal Daadkracht op basis van de verzamelde data met aanvullende analyses naar buiten komen.

1.4 Vraagstelling

In dit onderzoek staat de volgende vraag centraal:

"In hoeverre komt de tijdsbesteding van raadsleden overeen met de aanbeveling van de Stuurgroep Evaluatie Dualisering Gemeentebestuur om tenminste de helft van hun raadstijd aan volksvertegenwoordigende taken te besteden en welke vergoeding ontvangen gemeenteraadsleden voor het raadswerk; in 2017, gerelateerd aan 2007, 2009, 2012 en 2014"

1.5 Onderzoeksvragen

De hoofdvraag van dit onderzoek is geconcretiseerd naar de volgende onderzoeksvragen:

1. Wat is de tijdsbesteding van gemeenteraadsleden in Nederland aan raadswerk in 2017 en in hoeverre verschilt deze van de tijdsbesteding in 2007, 2009, 2012 en 2014?
2. Wat is de tijdsbesteding aan volksvertegenwoordigende en bestuurlijke activiteiten voor raadswerk in Nederland in 2017, hoe verhoudt zich dit tot de aanbeveling van de Stuurgroep Evaluatie Dualisering Gemeentebestuur en in hoeverre verschilt de tijdsbesteding aan deze werkzaamheden ten opzichte van 2007, 2009, 2012 en 2014?
3. Welke vergoeding ontvangen gemeenteraadsleden in Nederland voor het raadswerk in 2017 en in hoeverre verschilt deze van de vergoeding in 2007, 2009, 2012 en 2014?

1.6 Leeswijzer

In dit onderzoek komen in volgorde van de onderzoeksvragen achtereenvolgens de tijdsbesteding, de werkzaamheden en de honorering van gemeenteraadsleden aan de orde. Hoofdstuk 5 geeft tot besluit de conclusies.

De analyses in dit rapport zijn deels uitgewerkt in relatieve cijfers. Dit betekent dat de tijdsbesteding aan diverse activiteiten in percentages van de totale tijdsbesteding is weergegeven. Tenzij nadrukkelijk de tijdsbesteding in aantal uren staat aangegeven, gaat het in dit rapport over de relatieve tijdsbesteding van raadsleden.

De procentuele verschillen tussen 2007, 2009, 2012 en 2014 zijn in dit rapport telkens als het absolute verschil tussen de betreffende percentages uitgedrukt. Bijvoorbeeld; als een bepaalde activiteit in 2014 15% en in 2017 20% van de totale tijdsbesteding in beslag neemt, staat dit vermeld als een toename van 5% ten opzichte van 2014.

Advies 15,9

Het takenpakket van raadsleden breidt uit, maar er komt niet meer tijd beschikbaar. Daarom worden raadsleden steeds meer gedwongen om een keuze te maken tussen een dialoog met de samenleving en de tijd die het werk op het stadhuis van hen vraagt. Op dit uitgangspunt is het advies '15,9 uur, de verbindende rol van het raadslid in een vitale democratie' gebaseerd, dat de Raad voor het openbaar bestuur (Rob) in 2016 presenteerde aan minister Plasterk. Het rapport is deels gebaseerd op het Nationaal Raadsledenonderzoek 2014 van Daadkracht, waarin duidelijk werd dat raadsleden gemiddeld 15,9 uur in de week besteden aan raadswerk. Daadkracht hoopt dat ook de resultaten van het onderzoek in 2017 zullen bijdragen aan de bewustwording van het raadswerk in de praktijk. (Bron: www.rob-rfv.nl)

2. Tijdsbesteding Raadsleden

Dit hoofdstuk staat in het teken van de beantwoording van de eerste onderzoeksvraag:

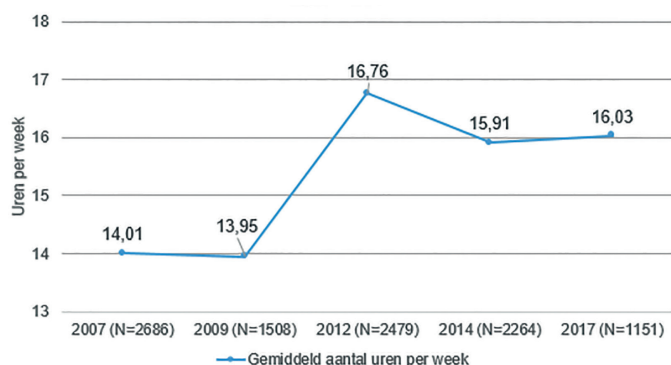
'Wat is de tijdsbesteding van gemeenteraadsleden in Nederland aan raadswerk in 2017 en in hoeverre verschilt deze van de tijdsbesteding in 2007, 2009, 2012 en 2014? Na de algemene tijdsbesteding komen de tijdsbesteding naar gemeentegrootte en rol in dit hoofdstuk aan de orde.

Vervolgens is gekeken naar de tevredenheid over de totale tijdsbesteding en is onderzocht hoe raadsleden tegenover het raadslidmaatschap als fulltime functie staan. Het hoofdstuk sluit af met een conclusie.

16,0
gemiddeld aantal uur per week per raadslid

2.1 Algemeen

Het raadslidmaatschap van de Nederlandse gemeenten kost in 2017 gemiddeld 16,0 uur per week. Dit is 0,1% meer dan in 2014. In figuur 1 is de gemiddelde tijdsbesteding van raadsleden per week over de jaren heen zichtbaar.

Figuur 1: Gemiddelde tijdsbesteding van raadsleden (2007-2017)

2.2 Tijdsbesteding naar gemeentegrootte

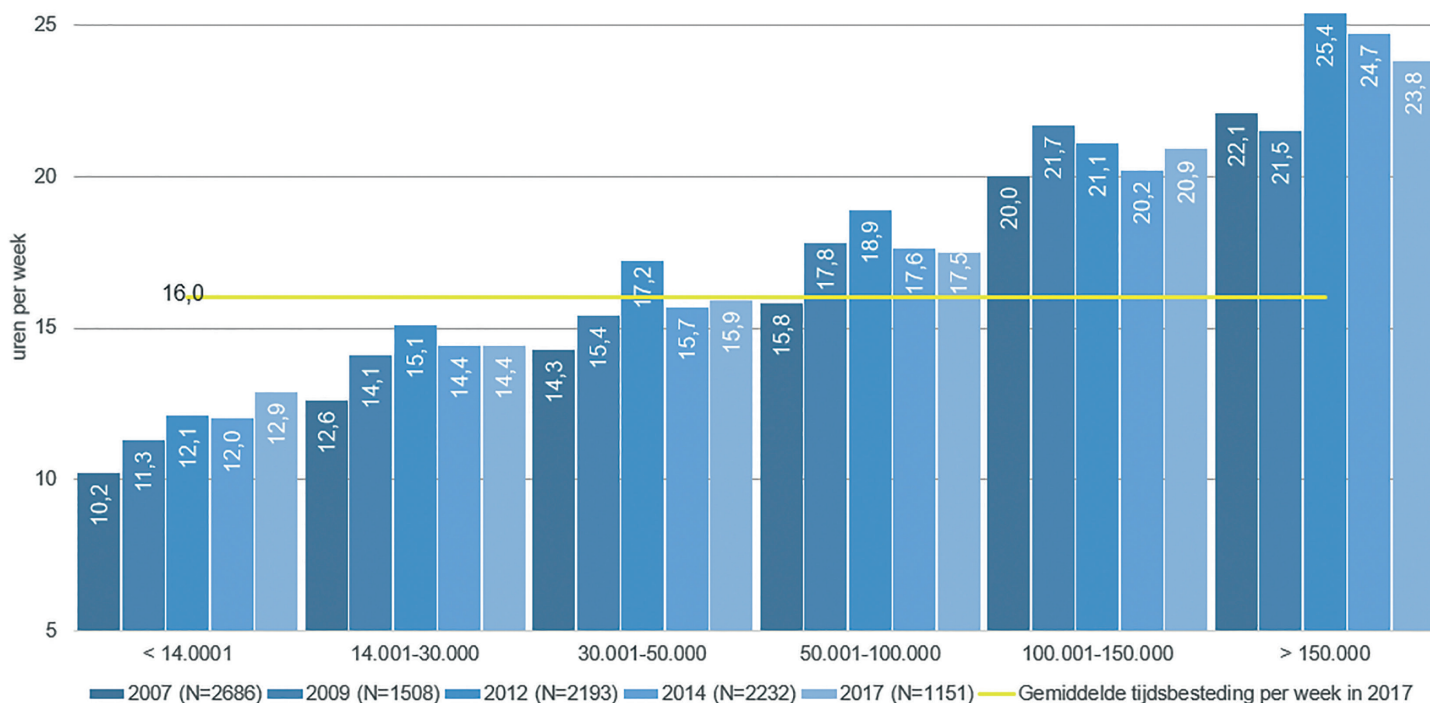
In figuur 2 is de gemiddelde tijdsbesteding in uren per week naar gemeentegrootte weergegeven.

In figuur 2 is te zien dat de tijdsbesteding van gemeenteraadsleden per gemeentegrootte sterk verschilt. Hoe groter de gemeente, hoe meer tijd raadsleden gemiddeld besteden aan raadswerk.

Het verschil tussen de grootste en de kleinste gemeenten is kleiner dan in 2014. De raadsleden uit de kleinste gemeenten laten een groei in aantal uren zien evenals raadsleden van gemeenten met 100.000 tot 150.000 inwoners.

Bij andere gemeentegrootten blijft de urenbesteding gelijk of daalt deze. Per saldo is er een lichte stijging van de urenbesteding.

Net als in 2014 zit de gemiddelde tijdsbesteding van raadsleden in gemeenten tot 50.000 inwoners onder het landelijk gemiddelde en daarboven boven het landelijke gemiddelde.

Figuur 2: Gemiddelde tijdsbesteding van raadsleden naar gemeentegrootte (2007-2017)

2.3 Tijdsbesteding naar rol

Bij de vergelijking naar rol is onderscheid gemaakt tussen raadsleden die deel uitmaken van een coalitiepartij en raadsleden die deel uitmaken van een oppositiepartij. Raadsleden in de oppositie besteden gemiddeld 16,8 uur per week aan het raadswerk. Dat is gelijk aan 2014. Raadsleden van coalitiepartijen besteden met gemiddeld 15,4 uur per week net 0,1 uur meer per week aan het raadswerk in vergelijking met 2014. Het totale beeld is hiermee vergelijkbaar met 2014.

Raadsleden uit oppositiepartijen besteden in 2017 gemiddeld 1,4 uur per week meer aan het raadswerk dan raadsleden uit coalitiepartijen.

2.4 Tevredenheid over de totale tijdsbesteding

Om te achterhalen in hoeverre raadsleden in 2017 tevreden zijn over de totale tijdsbesteding is hen het volgende gevraagd: 'Bent u tevreden over het totaal aantal uur dat u gemiddeld per maand aan raadswerk besteedt?'.

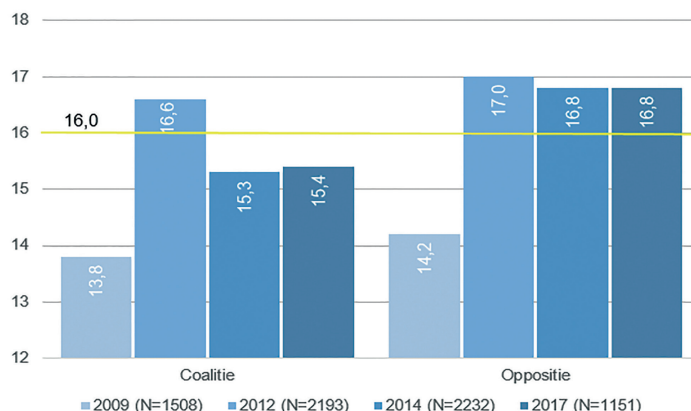
Een meerderheid van de raadsleden (60,6%) is tevreden met het totaal aantal uren dat hij of zij gemiddeld per maand aan het raadswerk besteedt. 22,9% geeft aan meer tijd te willen besteden aan het raadswerk. De resterende 16,5% zou graag minder tijd aan het raadswerk willen besteden. Het aantal raadsleden dat aangeeft tevreden te zijn met de totale tijdsbesteding is voor het eerst sinds 2009 gedaald en wel met 1,9% ten opzichte van 2014.

2.5 Raadswerk als fulltime functie

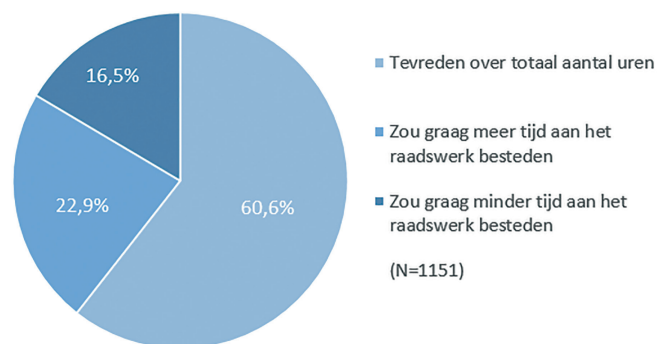
Het raadswerk geldt als een nevenactiviteit. Een groot aantal gemeenteraadsleden heeft een betaalde baan en/of volgt een opleiding naast het raadswerk. De vraag 'Heeft u een betaalde baan en/of volgt u een opleiding naast het raadswerk?' beantwoordt 53,6% van de raadsleden bevestigend. Dat is beduidend lager dan in 2014 (69,7%). In 2007, 2009 en 2012 lag het percentage boven de 70%.

Aangezien de tijdsbesteding van raadsleden substantieel is en het niet altijd gemakkelijk is om het raadswerk te combineren met een betaalde baan en/of het volgen van opleiding, is aan raadsleden de volgende stelling voorgelegd: 'De functie van raadslid zou goed als fulltime functie ingevuld kunnen worden'.

49,2% van de raadsleden is het (geheel) niet eens met deze

Figuur 3: Gemiddelde tijdsbesteding van raadsleden naar rol (2009-2017)

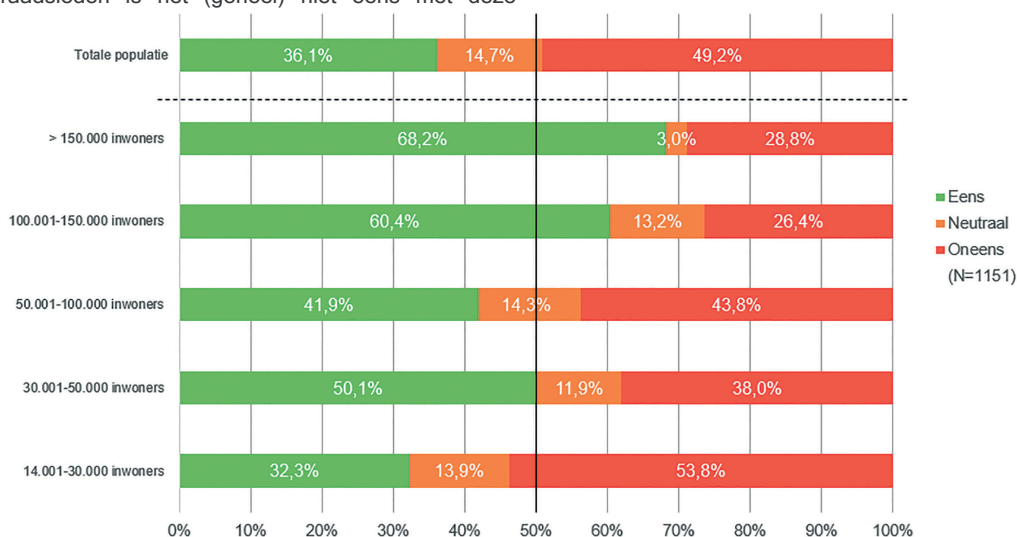

Figuur 4: Tevredenheid van raadsleden over totale tijdsbesteding in 2017

stelling, 36,1% van de raadsleden is het (volledig) eens is met de stelling. De overige 14,7% van de raadsleden staat 'neutraal' tegenover de stelling.

Ten opzichte van 2014 is het aantal raadsleden dat met de stelling instemt gestegen met 0,7% en het aantal tegenstanders met 0,5% gedaald. Het aantal neutrale raadsleden is nagenoeg gelijk gebleven (-0,2%).

In Figuur 5 is te zien dat alleen de raadsleden van gemeenten met minder dan 30.000 inwoners in meerderheid van mening zijn dat de functie van raadslid niet fulltime ingevuld kan worden. Vanaf 30.000 inwoners - met uitzondering van de categorie 50.000 tot 100.000 inwoners - zijn de raadsleden daar zelfs uitgesproken voorstander van.

Figuur 5: Opvattingen over het raadslidmaatschap als fulltime functie in 2017, naar gemeentegroote

2.6 Conclusie

De gemiddelde tijdsbesteding van gemeenteraadsleden bedraagt in 2017 16,0 uur per week. Dit is een lichte stijging van 0,1% ten opzichte van 2014. Er bestaan echter aanzienlijke onderlinge verschillen tussen raadsleden. De gemiddelde tijdsbesteding van raadsleden hangt in sterke mate samen met de gemeentegrootte waarin zij actief zijn. Raadsleden in grote gemeenten (> 150.000 inwoners) besteden gemiddeld 23,8 uur per week aan het raadswerk, 10,9 uur meer dan hun collega's in de kleinste gemeenten (< 14.000 inwoners). Hoe groter de gemeente, hoe meer tijd raadsleden gemiddeld besteden aan raadswerk. Net als in 2014 zit de gemiddelde tijdsbesteding van raadsleden in gemeenten tot 50.000 inwoners onder het landelijk gemiddelde.

Het verschil tussen de gemiddelde tijdsbesteding van raadsleden die deel uitmaken van een coalitiepartij (15,4 uur) en raadsleden die deel uitmaken van een oppositiepartij (16,8 uur) is vrijwel gelijk gebleven ten opzichte van 2017.

Het aantal raadsleden dat aangeeft tevreden te zijn met de totale tijdsbesteding (60,6%) is voor het eerst sinds 2009 gedaald en wel met 1,9% ten opzichte van 2014.

Alleen de raadsleden van gemeenten met minder dan 30.000 inwoners zijn in meerderheid van mening dat de functie van raadslid niet fulltime ingevuld kan worden. Vanaf 30.000 inwoners - met uitzondering van de categorie 50 tot 100.000 inwoners zijn de raadsleden daar zelfs uitgesproken voorstander van.

Over het onderzoek

De meting bestaat allereerst uit een literatuuronderzoek. Verder zijn ter oriëntatie verschillende raadsleden en griffiers geïnterviewd. Op basis daarvan is een webenquête opgesteld. Voor het verzamelen van gegevens van raadsleden (zoals naam, geslacht, partij, functie, raadspositie en e-mailadres) zijn almanak.overheid.nl en gemeentelijke websites geraadpleegd. Alle Nederlandse raadsleden waarvan het e-mailadres bekend was, zijn voor deelname aan de webenquête uitgenodigd. De software achter de webenquête is ontwikkeld door Parantion, een partner van Daadkracht, en is bekend onder de naam Burgeronderzoek.nl of Easion Survey.

Voor een uitgebreide toelichting op de methode van onderzoek verwijzen we naar hoofdstuk 2 uit het Nationaal Raadsledenonderzoek 2014.

Deze onderzoeksrapportage is digitaal beschikbaar op www.nationaalraadsledenonderzoek.nl

Wendy Grutters

Fractievoorzitter Stadspartij DNF, gemeente Nijmegen

[linkedin.com/in/wendygrutters](https://www.linkedin.com/in/wendygrutters)

twitter.com/wendygrutters

Minder dan een derde van de gemeenteraadsleden is vrouw. Jammer, maar begrijpelijk, want tel de werkdruk van het raadslidmaatschap op bij het moederschap en een baan, dan kan dat niet anders dan drempelverhogend werken. Om deze drempel te verlagen moeten we verder kijken dan alleen naar de hoogte van de vergoeding. Oplossingen voor de werkdruk kunnen ook gevonden worden in het beter faciliteren van raadsleden om daarmee het werk lichter te maken. Bijvoorbeeld door het vereenvoudigen van raadsstukken en een nog grotere rol van de griffie hierbij.

Of op fractieniveau, door een fulltime secretaresse aan te bieden. Schrap de vergaderingen tijdens etenstijd en gebruik wat vaker Skype. Ondanks deze uitdaging van meerdere rollen, ben ik geen voorstander van het raadslidmaatschap als fulltime functie. Ik denk dat een parttime raadslid die door werk en gezin midden in de maatschappij staat, de kloof tussen politiek en burger verkleint. Het blijft jongleren met tijd, mogelijkheden en middelen, maar de voldoening maakt het allemaal meer dan waard.

Respons onderzoek

1151 van de 9018 raadsleden (12,76 %) namen deel aan het onderzoek

- 837 mannen (72,7 %), 314 vrouwen (27,3 %)
- Gemiddelde leeftijd: 55,9 jaar
- 751 reguliere raadsleden (65,2 %), 400 fractievoorzitters (34,8 %)
- 639 coalitie (55,5 %), 512 oppositie (44,5 %)
- 376 lokale partij, 199 CDA, 145 VVD, 129 D66, 97 PvdA, 56 GL, 43 SP, 52 CU, 19 SGP, 35 samengevoegde partij

Kengetallen gemeenteraadsleden 2017

- 9018 raadsleden
- 6466 mannen (71,7%), 2552 vrouwen (28,3 %)

“Als je het raadswerk optimaal wilt doen dan moet je je daar fulltime op kunnen richten. Zeker na de decentralisatie is het takenpakket van het raadslid aanmerkelijk vergroot. Daarbij blijft het contact met de inwoners van uiterst groot belang

- Een respondent

3. Bestuurlijke en volksvertegenwoordigende werkzaamheden

Het Nationaal Raadsledenonderzoek gaat dieper in op de tijdsbesteding van raadsleden met de tweede onderzoeksvraag: 'Wat is de tijdsbesteding aan volksvertegenwoordigende en bestuurlijke activiteiten voor raadswerk in Nederland in 2017, hoe verhoudt zich dit tot de aanbeveling van de Stuurgroep Evaluatie Dualisering Gemeentebestuur en in hoeverre verschilt de tijdsbesteding aan deze werkzaamheden ten opzichte van 2007, 2009, 2012 en 2014?'

Na een uitwerking van de tijdsverdeling tussen bestuurlijke en volksvertegenwoordigende werkzaamheden komt de tevredenheid van raadsleden over deze verdeling aan de orde. De werkzaamheden worden daarbij getoetst aan de aanbeveling van de Stuurgroep Evaluatie dualisering gemeentebestuur (2004) aan raadsleden om minstens de helft van de tijd te besteden aan volksvertegenwoordigende activiteiten. Het hoofdstuk besluit met een conclusie.

3.1 Tijdsverdeling bestuurlijke en volksvertegenwoordigende werkzaamheden

Aan de raadsleden is gevraagd om voor 16 verschillende werkzaamheden aan te geven hoeveel uur zij daar gemiddeld per maand aan besteden. Deze werkzaamheden zijn in twee categorieën verdeeld: bestuurlijke en volksvertegenwoordigende activiteiten. Zo wordt onder meer getoetst of raadsleden voldoen aan het streven om tenminste 50% van hun tijd te besteden aan volksvertegenwoordigende activiteiten.

Tabel 1 laat zien wat het relatieve aandeel is van de verschillende werkzaamheden in de totale tijdsbesteding van 2007, 2009, 2012, 2014 en 2017. Gezien het lage percentage op de categorie 'overig' zijn de antwoordcategorieën in hoge mate uitsluitend en betrouwbaar. Internetactiviteiten kunnen zowel een bestuurlijk als volksvertegenwoordigend karakter hebben. De activiteiten lopen uiteen van het mailen met organisaties, burgers en andere politici tot het bijhouden van een weblog en het posten en reageren op social media.

Uit tabel 1 blijkt dat Nederlandse raadsleden in 2017 63,7% van de tijd besteden aan bestuurlijke activiteiten. Het lezen van vergaderstukken, nota's en rapporten neemt de meeste tijd in beslag.

De tijd die raadsleden daaraan besteden is gedaald ten opzichte van 2014, maar vormt nog steeds meer dan een vijfde (20,2%) van de totale tijdsbesteding.

Daarnaast besteden raadsleden veel tijd aan verschillende vergaderingen. In totaal besteden raadsleden bijna één derde (30,6%) van de raadstijd aan vergaderen. Raadsleden besteden in vergelijking met 2014 nu relatief iets minder tijd aan vergaderen; in 2014 bedroeg dit percentage 31,1%. De relatieve tijdsbesteding aan bestuurlijke activiteiten is ten opzichte van 2014 gedaald met 1,1%. De bestuurlijke activiteit die ten opzichte van 2014 relatief de grootste daling in tijdsbesteding laat zien is de fractievergadering.

Nederlandse raadsleden besteden in 2017 gemiddeld 31,6% van hun tijd aan volksvertegenwoordigende activiteiten. Dit is het hoogste percentage sinds de start van de meting, 10 jaar geleden in 2007 en betekent een stijging met 0,7%. Activiteiten in maatschappelijke organisaties en persoonlijk contact met burgers vragen daarbij de meeste tijd, net als in voorgaande jaren. Activiteiten in maatschappelijke organisaties laten bij de volksvertegenwoordigende activiteiten relatief de grootste stijging in tijdsbesteding zien.

In figuur 6 is de relatieve verdeling van tijd aan bestuurlijke en volksvertegenwoordigende werkzaamheden per jaar zichtbaar.

	% van het totaal 2007	% van het totaal 2009	% van het totaal 2012	% van het totaal 2014	% van het totaal 2017	Vershil 2014-2017
Bestuurlijke activiteiten						
Lezen van vergaderstukken, nota's en rapporten	20,1%	19,3%	21,2%	20,4%	20,2%	-0,2%
Raadsvergadering	8,2%	8,3%	7,1%	8,0%	7,8%	-0,2%
Commissievergadering	9,3%	8,8%	7,8%	8,5%	8,6%	0,1%
Fractievergadering	10,6%	9,7%	9,5%	9,6%	9,2%	-0,4%
Coalitievergadering	-	1,5%	1,4%	1,5%	1,3%	-0,2%
Partijvergadering/bijeenkomsten	3,9%	3,7%	3,8%	3,6%	3,7%	0,1%
Stadhuiswerk: maken van notities en opstellen schriftelijke vragen	4,5%	4,3%	4,0%	4,5%	4,5%	0,0%
Telefonische contacten	3,9%	3,7%	3,7%	3,8%	3,6%	-0,2%
Internetactiviteiten: e-mail, social media, blogs, fora	6,3%	5,2%	7,4%	4,9%	4,8%	-0,1%
Totaal bestuurlijke activiteiten	66,7%	64,5%	66,0%	64,8%	63,7%	-1,1%
Volksvertegenwoordigende activiteiten						
Persoonlijk contact met (groepen van) burgers	6,4%	7,3%	5,6%	5,9%	6,0%	0,1%
Activiteiten in maatschappelijke organisaties	6,8%	6,8%	7,9%	7,2%	7,7%	0,5%
Buurt- en wijkbijeenkomsten	4,1%	4,5%	3,5%	3,8%	3,8%	0,0%
Werkbezoeken	4,8%	4,4%	4,1%	4,6%	4,7%	0,1%
Politieke avond/spreekuur	2,7%	3,2%	3,5%	2,8%	3,0%	0,2%
Internetactiviteiten: e-mail, social media, blogs, fora	3,1%	2,6%	3,7%	4,9%	4,8%	-0,1%
Contact met media	1,6%	1,9%	1,4%	1,6%	1,6%	0,0%
Totaal volksvertegenwoordigende activiteiten	29,5%	30,8%	29,8%	30,9%	31,6%	0,7%
Overige activiteiten						
Overige activiteiten	3,8%	4,7%	4,2%	4,3%	4,7%	0,4%
Totaal	100%	100%	100%	100%	100%	

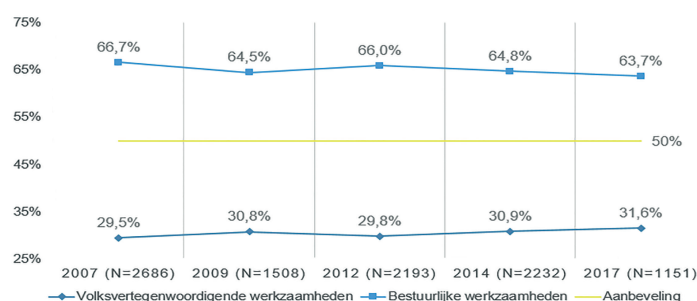
Tabel 1: Verdeling van tijd naar bestuurlijke en volksvertegenwoordigende activiteiten van raadsleden in 2017

Door de relatieve stijging van de tijdsbesteding aan volksvertegenwoordigende activiteiten en een daling van de tijdsbesteding aan bestuurlijke activiteiten staat de tijdsbesteding van raadsleden in 2017 iets dichterbij de aanbeveling van de Stuurgroep om minstens 50% van de raadstijd aan volksvertegenwoordigende activiteiten te besteden dan in 2014 het geval was. Het verschil tussen de feitelijke en de door de Stuurgroep gewenste situatie blijft echter substantieel.

3.2 Tevredenheid over de tijdsverdeling

Op de vraag "Bent u tevreden over de huidige verdeling van tijd over de verschillende werkzaamheden?" antwoordt 55,5% van de respondenten positief. 44,5% van de raadsleden zou zijn of haar tijd liever anders indelen als dat mogelijk zou zijn.

Na een stijgende tevredenheid over de tijdsverdeling tussen 2007 en 2012 is er een lichte daling vanaf 2012. Vanaf 2012 is de meerderheid van de raadsleden wel tevreden over de tijdsverdeling. In 2017 zijn nog altijd 17,7% meer raadsleden tevreden met de

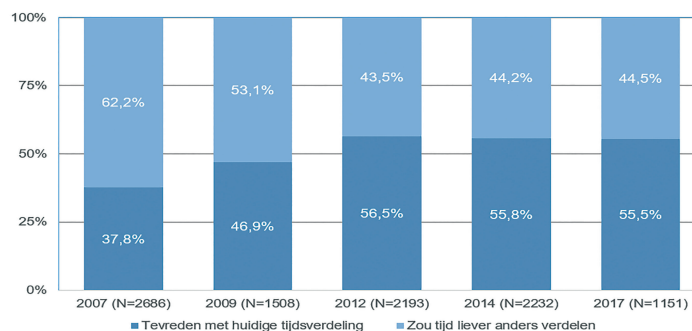
Figuur 6: Relatieve tijdsverdeling over bestuurlijke en volksvertegenwoordigende werkzaamheden in (2007-2017)

tijdsverdeling dan tien jaar daarvoor. In figuur 7 is de tevredenheid over de tijdsverdeling over de verschillende jaren zichtbaar.

3.3 Conclusie

Nederlandse raadsleden besteden in 2017 63,7% van de tijd aan bestuurlijke activiteiten en 31,6% aan volksvertegenwoordigende activiteiten. Het verschil tussen de huidige verhouding en de aanbeveling van de Stuurgroep Evaluatie Dualisering Gemeentebestuur om minimaal 50% van de tijd te besteden aan volksvertegenwoordigende activiteiten is kleiner, maar blijft aanzienlijk.

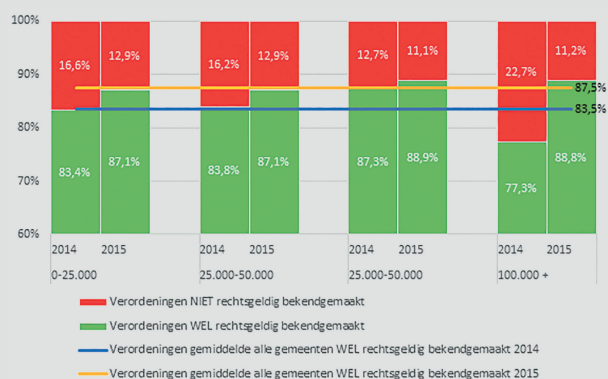
55,5% van de raadsleden is tevreden over de tijdsverdeling over de verschillende werkzaamheden. De licht dalende trend, die in 2012 is ingezet, zet door.

Figuur 7: Tevredenheid raadsleden over de tijdsverdeling in (2007-2017)

Belastingverordening(en) 2016 bij 35% overheden niet geldig

In november 2016 heeft Daadkracht het tweede trendonderzoek naar het elektronisch publiceren van (belasting)verordeningen 2015 en 2016 uitgebracht. In het onderzoek is gekeken naar de verordeningen die in november en december door de raad zijn vastgesteld.

Figuur boven: Rechtsgeldig elektronisch bekendmaken verordeningen nov - dec 2014-2015

Bijna 36% van de gemeenten maakt één of meer verordeningen eind 2015 niet rechtsgeldig elektronisch bekend. Eind 2014 was dat nog 31%.

Ruim 900 gemeentelijke (belasting)verordeningen 2015 (16,5%) zijn niet rechtsgeldig bekendgemaakt. Voor 2016 zijn veel minder verordeningen vastgesteld (-31,5%). Het rechtsgeldig bekendmaken ging verhoudingsgewijs beter. Toch zijn ruim 500 verordeningen (12,5%) niet rechtsgeldig elektronisch bekendgemaakt. De publiciteit en Kamervragen naar aanleiding van het eerste trendonderzoek heeft gezorgd voor reparatie bekendmakingen en rectificaties.

Gevolgen niet juist bekendmaken

Als gemeenten verordeningen niet volgens de eisen uit de wet bekendmaken, treden ze niet in werking. Het is dan niet mogelijk om deze uit te voeren en te handhaven. In meer juridische termen; de verordeningen krijgen dan geen rechtsgevolg. Veelal gaat het in het trendonderzoek om verordeningen die de basis leggen voor leges en belastingen.

De rapportage en de factsheet bij het tweede trendonderzoek zijn te downloaden op www.daadkracht.nl/onderzoek.

4. Honorering

Dit hoofdstuk geeft antwoord op de derde onderzoeksvraag: 'Welke vergoeding ontvangen gemeenteraadsleden in Nederland voor het raadswork in 2017 en in hoeverre verschilt deze van de vergoeding in 2007, 2009, 2012 en 2014?'. Na het overzicht van de totale jaarlijkse kosten voor vergoedingen aan raadsleden wordt ingegaan op het uurtarief van raadsleden en de tevredenheid van raadsleden met betrekking tot de vergoeding die zij voor het raadswork ontvangen. Het hoofdstuk besluit met een conclusie.

4.1 Vergoeding

De vergoeding die raadsleden voor hun werkzaamheden ontvangen is afhankelijk van het inwonertal van hun gemeente; hoe meer inwoners een gemeente heeft, hoe hoger de vergoeding voor haar raadsleden is. De hoogte van de vergoeding wordt jaarlijks vastgesteld.

"De vergoeding is beslist geen reden, om als raadslid aan de slag te gaan."

- Een respondent

Sinds de vorige editie van het Nationaal Raadsledenonderzoek heeft er een aantal gemeentelijke herindelingen plaatsgevonden. Het totaal aantal gemeenten is gedaald van 403 in 2014 naar 388 in 2017. Als gevolg van deze herindelingen is het totaal aantal raadszetels in Nederland afgenomen. Echter, de vergoeding voor de raadsleden in de heringedeelde gemeenten neemt toe vanwege het stijgende inwonertal.

In 2017 wordt € 114.826.571 aan publieke gelden besteed aan de vergoeding voor Nederlandse raadsleden. Dit is een toename van ruim € 8,2 miljoen (+7,7%) ten opzichte van 2014.

Raadsleden ontvangen naast een raadsvergoeding ook andere vergoedingen. In deze berekening zijn de onkostenvergoedingen, fractievergoedingen, de extra vergoeding aan fractievoorzitters en kosten die gemeenten maken voor het mogelijk maken van het raadswork, zoals de kosten voor het beschikbaar stellen van

vergaderruimte in het stadhuis en automatisering, niet meegenomen. Dit betekent dat het werkelijke bedrag voor de kosten aan vergoedingen ten behoeve van raadsleden hoger ligt. Nederland telde op 31 december 2016 17.099.603 inwoners.

Uitgaande van de totale vergoedingen op jaarbasis betaalt de Nederlandse burger per hoofd van de bevolking € 6,72 per jaar aan vergoedingen voor raadsleden. Ten opzichte van 2014 zijn de kosten per hoofd van de bevolking voor vergoedingen van raadsleden € 0,41 gestegen (+6,1%).

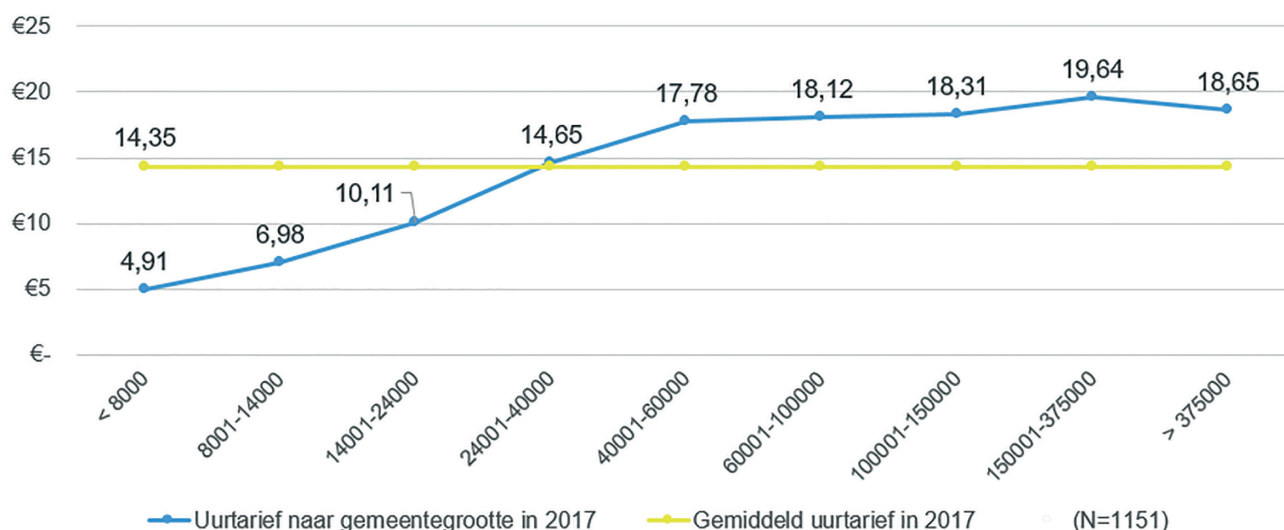
4.2 Uurtarief gemeenteraadsleden

Op basis van de totale tijdsbesteding van raadsleden op maandbasis en het totaal aan vergoedingen is het gemiddelde uurtarief van raadsleden in 2017 bepaald. Dit is berekend door de gemiddelde vergoeding op maandbasis te delen door de gemiddelde tijdsbesteding op maandbasis. Zowel de gemiddelde totale tijdsbesteding van raadsleden als de gemiddelde vergoeding verschillen per gemeentegrootte.

Het gemiddelde uurtarief dat raadsleden in 2017 voor hun raadswerkzaamheden ontvangen bedraagt € 14,35. Ten opzichte van 2014 is het gemiddelde uurtarief 1,1% gestegen; in dat jaar lag het gemiddelde op € 14,20 per uur.

Figuur 8 geeft het uurtarief van raadsleden in 2017 naar de verschillende gemeentegrootten weer.

€ 14,35
Gemiddeld uurtarief van een raadslid

Figuur 8: Uurtarief van raadsleden naar gemeentegrootte in 2017

Paragraaf 2.2 laat zien dat raadsleden in grotere gemeenten gemiddeld meer tijd aan het raadswerk besteden dan raadsleden in kleinere gemeenten. De naar gemeentegrootte vastgestelde vergoedingen verschillen echter sterker van elkaar dan de gemiddelde tijdsbesteding van raadsleden uit verschillende gemeentegrootten. Als gevolg loopt het gemiddelde uurtarief van raadsleden in 2017 sterk uiteen. Dat beeld is in de 10 jaar dat Daadkracht het trendonderzoek uitvoert consistent.

Raadsleden in de kleinste gemeenten (tot en met 8.000 inwoners) ontvangen gemiddeld de laagste vergoeding; € 4,91 per uur. Dit is € 9,44 (65,8%) lager dan het gemiddelde uurtarief van 2017. De vergoeding ligt net iets boven het minimumloon van 19-jarigen (€ 4,70 per uur in 2017 bij een 40-urige werkweek). Raadsleden in gemeenten met een inwonertal tussen 150.000 en 375.000 inwoners ontvangen gemiddeld de hoogste vergoeding; € 19,64 per uur. Hun uurtarief is precies vier keer hoger dan het uurtarief van raadsleden uit de kleinste gemeenten. De raadsleden in gemeenten tot 24.000 inwoners ontvangen een vergoeding die lager is dan het gemiddeld uurtarief van 2017. Raadsleden in gemeenten met meer dan 24.000 inwoners ontvangen gemiddeld een vergoeding die hoger is dan het gemiddelde uurtarief van 2017. Er is ten opzichte van 2014 sprake van nivellering.

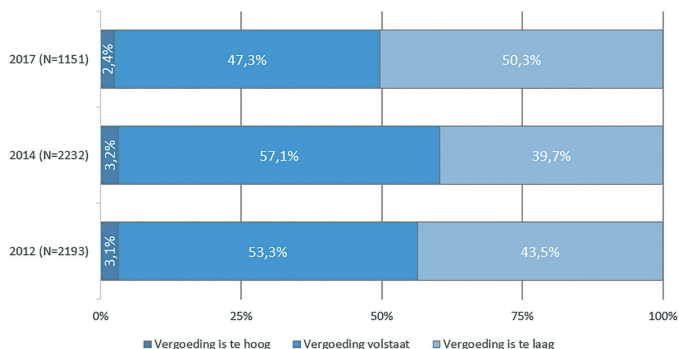
“Meerderheid raadsleden vindt raadsvergoeding te laag.”

4.3 Tevredenheid over tijdsbesteding en vergoeding

Aan raadsleden is gevraagd wat hun mening is met betrekking tot de vergoeding die zij krijgen voor hun werkzaamheden als gemeenteraadslid. In 2017 vindt 2,4% van de raadsleden dat de vergoeding te hoog is, 47,3% van hen vindt dat de vergoeding volstaat en 50,3% vindt dat de vergoeding te laag is. Dat betekent dat raadsleden voor het eerst in meerderheid van mening zijn dat de vergoeding te laag is. De groep raadsleden die de vergoeding te laag vindt is ten opzichte van 2014 met 10,6% gegroeid.

In figuur 9 is de mening van raadsleden met betrekking tot de vergoeding die zij ontvangen weergegeven voor 2012, 2014 en 2017.

In figuur 10 is de gemiddelde tijdsbesteding per week met betrekking tot de tevredenheid over de vergoeding die zij ontvangen weergegeven voor 2012, 2014 en 2017. Raadsleden die de vergoeding te laag vinden, besteden gemiddeld meer tijd aan het raadswerk dan raadsleden die van mening zijn dat de vergoeding volstaat en raadsleden die van mening zijn dat de vergoeding te hoog is. Raadsleden die van mening zijn dat de vergoeding te laag is, besteden gemiddeld 2,6 uur per week meer tijd aan het raadswerk dan raadsleden die de vergoeding te hoog vinden en gemiddeld 1,3 uur per week meer dan raadsleden voor wie de vergoeding volstaat.

Figuur 9: Tevredenheid over de vergoeding voor raadswerkzaamheden (2012- 2017)

Mark den Boer

Voorzitter Raadslid.Nu,
Raadslid in Molenwaard

[linkedin.com/pub/mark-den-boer/28/259/372](https://www.linkedin.com/pub/mark-den-boer/28/259/372)

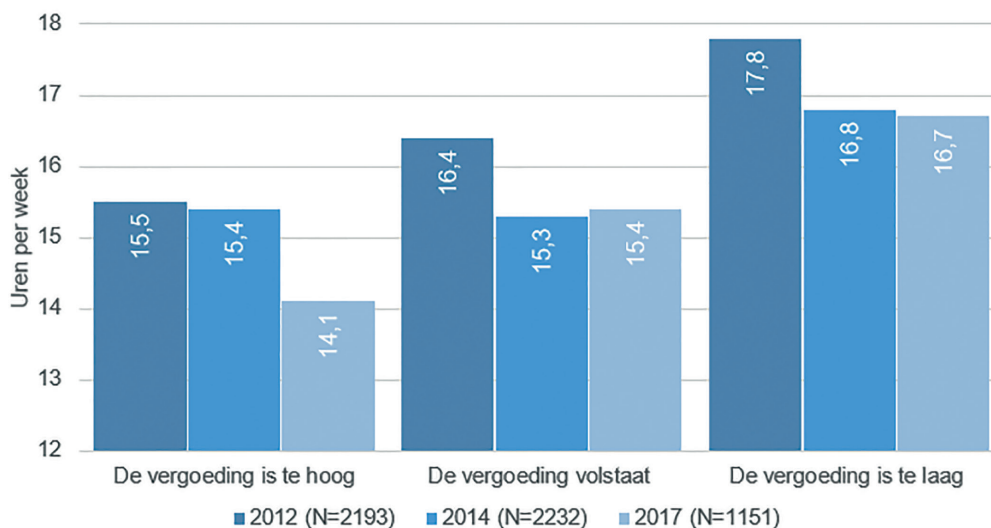
twitter.com/markdenboer

Het nieuwste onderzoek van Daadkracht naar de tijdsbesteding van raadsleden onderstreept dat er belangrijke knelpunten zijn die het raadswerk voor raadsleden lastig en ingewikkeld maken. Het is voor het eerst dat meer dan de helft van de raadsleden vindt dat de vergoeding te laag is. Raadslid.Nu beschouwt dit als een duidelijke, niet mis te verstane boodschap aan het nieuwe kabinet dat er moet worden geïnvesteerd in raadsleden, in het bijzonder voor raadsleden uit kleine gemeenten. Ook al doe je het raadswerk niet voor het geld, een vergoeding van € 4,91 per uur staat in geen verhouding tot de taken en verantwoordelijkheden van de raad als hoogste bestuursorgaan in de gemeente.

De tijdsbesteding is ondanks de invoering van de nieuwe taken voor zorg, ondersteuning en participatie, een knelpunt dat zich vooral concentreert in het gemeentehuis. Bijna de helft (!) van de raadsleden is ontevreden dat zij zoveel tijd kwijt is in stad- en gemeentehuis. Wat Raadslid.Nu betreft een mooie uitdaging voor raadsleden om de ruimte te pakken voor minder gemeentehuis en meer samenleving.

“Mijn collega’s in een kleinere gemeente werken net zo hard en met net zoveel inzet als ik. Het is voor mij belastend dat zij substantieel minder vergoeding ontvangen. Datzelfde geldt ook voor collega’s in grotere gemeenten ten opzichte van mij.”

- Een respondent

Figuur 10: Gemiddelde tijdsbesteding per week naar tevredenheid vergoeding (2012-2017)

4.4 Conclusie

De vergoeding die raadsleden voor hun werkzaamheden ontvangen loopt zeer uiteen. Raadsleden uit de kleinste gemeenten (tot en met 8.000 inwoners) ontvangen gemiddeld de laagste vergoeding; € 4,91 per uur. Raadsleden in gemeenten met een inwonertal tussen 150.000 en 375.000 inwoners ontvangen gemiddeld de hoogste vergoeding; € 19,64 per uur. De landelijk gemiddelde vergoeding die raadsleden in 2017 voor hun raadswerkzaamheden

ontvangen bedraagt € 14,35 (€ 0,15 meer dan in 2014).

Voor het eerst is een meerderheid (50,3%) van de raadsleden van mening dat de vergoeding voor raadsleden te laag is. Raadsleden die de vergoeding te laag vinden, besteden meer tijd aan het raadswerk dan raadsleden die van mening zijn dat de vergoeding volstaat en raadsleden die van mening zijn dat de vergoeding te hoog is.

Daadkracht kennispartner Raadslid.nu

De kennispartnerrelatie van Daadkracht en de Nederlandse vereniging voor raadsleden Raadslid.Nu is eind 2016 vastgelegd in een overeenkomst die is getekend door Mark den Boer, voorzitter van Raadslid.Nu, en Bart-Jan Flos, directeur Daadkracht. Raadslid.Nu ondersteunt raadsleden en gemeenteraden in het zo goed mogelijk vervullen van hun rol.

Ondertekening, v.l.n.r. Ageeth de Jager - de Lange, Bart-Jan Flos en Mark den Boer.

De kennispartnerrelatie van Raadslid.Nu en Daadkracht is gericht op een inhoudelijke samenwerking op verdere onderzoeken naar tijdsbesteding en werkzaamheden van raadsleden en op het aandacht geven aan de wijze van bekendmaking van verordeningen die door de raad zijn vastgesteld. Raadslid.Nu verwacht dat met deze kennispartnerrelatie de ondersteuning van raad en raadsleden effectiever vorm kan worden gegeven.

Marnix Bakermans

Burgemeester van Landerd

[linkedin.com/in/marnix-bakermans-889561a](https://www.linkedin.com/in/marnix-bakermans-889561a)

twitter.com/marnixbakermans

In het verleden vertelden we mensen vanuit het gemeentehuis hoe de wereld eruit zou komen te zien. Tegenwoordig wordt het steeds meer een coproductie. Dit gaat allemaal nog niet vanzelf. Vragen over mandaat, eigenaarschap en draagvlak blijven onderwerp van discussie. We vragen aan gemeenteraden om ruimte te geven aan maatschappelijke democratie, maar ze zijn wel verantwoordelijk voor de uitrol van het beleid. Raadsleden zijn daarom steeds zoekende naar de juiste rol. Een belangrijke vraag voor hen is dan ook: wat voor soort raadslid wil ik zijn? Het lijkt de tijd waarin de politieke democratie en de maatschappelijke democratie elkaar moeten ontdekken en nieuwe vormen van verantwoordelijkheidsverdeling en besluitvorming zullen ontstaan. Laten we daarbij zorgen dat politieke partijen zich durven uit te spreken over een filosofie en bij complexe vraagstukken altijd kunnen terugvallen op bepaalde visies en principes. Daarmee voorkomen we dat populisme de overhand krijgt en komen we samen vanuit een wereldvisie tot goede oplossingen.

5. Conclusies

Voorliggend onderzoek is ingegaan op de tijdsbesteding, werkzaamheden en honorering van gemeenteraadsleden in 2017, waarbij de vergelijking is gemaakt met 2007, 2009, 2012 en 2014. Dit hoofdstuk geeft allereerst de antwoorden op de gestelde onderzoeksvragen, waarna de hoofdvraag aan bod komt.

5.1 Tijdsbesteding

1. **Wat is de tijdsbesteding van gemeenteraadsleden in Nederland aan raadswerk in 2017 en in hoeverre verschilt deze van de tijdsbesteding in 2007, 2009, 2012 en 2014?**

Het Nederlandse gemeenteraadslid besteedt in 2017 gemiddeld 16,0 uur per week aan het raadswerk, 0,1 uur minder dan in 2017. De gemiddelde tijdsbesteding van raadsleden hangt in sterke mate samen met de gemeentegrootte waarin zij actief zijn. Net als in 2014 zit de gemiddelde tijdsbesteding van raadsleden in gemeenten tot 50.000 inwoners onder het landelijk gemiddelde.

Het aantal raadsleden dat aangeeft tevreden te zijn met de totale tijdsbesteding (60,6%) is voor het eerst sinds 2009 gedaald en wel met 1,9% ten opzichte van 2014.

	2007	2009	2012	2014	2017
Gemiddeld aantal uren per week	14,01	13,95	16,76	15,91	16,03

Tabel 2: Gemiddelde tijdsbesteding van raadsleden in aantal uren per week (2007-2017)

Alleen de raadsleden van gemeenten met minder dan 30.000 inwoners zijn in meerderheid van mening dat de functie van raadslid niet fulltime ingevuld kan worden. Vanaf 30.000 inwoners - met uitzondering van de categorie 50 tot 100.000 inwoners - zijn de raadsleden daar zelfs uitgesproken voorstander van.

5.2 Bestuurlijke en volksvertegenwoordigende werkzaamheden

2. **Wat is de tijdsbesteding aan volksvertegenwoordigende en bestuurlijke activiteiten voor raadswerk in Nederland in 2017, hoe verhoudt zich dit tot de aanbeveling van de Stuurgroep Evaluatie Dualisering Gemeentebestuur en in hoeverre verschilt de tijdsbesteding aan deze werkzaamheden ten opzichte van 2007, 2009, 2012 en 2014?**

Nederlandse raadsleden besteden in 2017 63,7% van de tijd aan bestuurlijke activiteiten. De relatieve tijdsbesteding aan bestuurlijke activiteiten is ten opzichte van 2014 gedaald met 1,1%. Het lezen van vergaderstukken, nota's en rapporten neemt de meeste tijd in beslag. Daarnaast besteden raadsleden veel tijd aan verschillende vergaderingen. In totaal besteden raadsleden bijna één derde (30,6%) van de raadstijd aan vergaderen.

Nederlandse raadsleden besteden in 2017 gemiddeld 31,6% van hun tijd aan volksvertegenwoordigende activiteiten. Dit is het hoogste percentage sinds de start van de meting, 10 jaar geleden in 2007 en betekent een stijging met 0,7%.

Het verschil tussen de huidige verhouding en de aanbeveling van de Stuurgroep Evaluatie Dualisering Gemeentebestuur om minimaal 50% van de tijd te besteden aan volksvertegenwoordigende activiteiten is kleiner, maar blijft aanzienlijk.

	2007	2009	2012	2014	2017
Bestuurlijke taken	66,7%	64,5%	66,0%	64,8%	63,7%
Volksvertegenwoordigende taken	29,5%	30,8%	29,8%	30,9%	31,6%

Tabel 3: Relatieve tijdsverdeling over bestuurlijke en volksvertegenwoordigende taken (2007-2017)

5.3 Honorering

3. **Welke vergoeding ontvangen gemeenteraadsleden in Nederland voor het raadswerk in 2017 en in hoeverre verschilt deze van de vergoeding in 2007, 2009, 2012 en 2014?**

De vergoeding die raadsleden voor hun werkzaamheden ontvangen loopt zeer uiteen. Raadsleden uit de kleinste gemeenten (tot en met 8.000 inwoners) ontvangen gemiddeld de laagste vergoeding; € 4,91 per uur. Raadsleden in gemeenten met een inwonertal tussen 150.000 en 375.000 inwoners ontvangen gemiddeld de hoogste vergoeding; € 19,64 per uur. De landelijk gemiddelde vergoeding die raadsleden in 2017 voor hun raadswerkzaamheden ontvangen bedraagt € 14,35 (€ 0,15 meer dan in 2014).

	2007	2009	2012	2014	2017
Totaalbedrag vergoedingen op jaarbasis	€ 83 miljoen	€ 91 miljoen	€ 104 miljoen	€ 107 miljoen	€ 115 miljoen
Gemiddeld uurtarief	€ 12,20	€ 13,50	€ 13,04	€ 14,20	€ 14,35

Tabel 4: Vergoeding raadsleden totaal en vergoeding gemiddeld per uur voor raadswerk in (2007-2017)

In 2017 is € 114.826.571 aan publieke gelden besteed aan de vergoeding voor Nederlandse raadsleden. Dit is een toename van ruim € 8,2 miljoen (+7,7%) ten opzichte van 2014.

Voor het eerst is een meerderheid (50,3%) van de raadsleden van mening dat de vergoeding voor raadsleden te laag is.

“Goed bestuur mag ook geld kosten. Wel ben ik van mening dat een raad best minder zetels mag hebben. Dus cumulatief hoeft het niet meer te zijn. Dat zal de kwaliteit van beslissingen niet verminderen. Als je kwalitatief een goed raadslid bent (ivm denkniveau, kennis, voorzitterschappen) dan is het niet in balans. Daarom juich ik bestuurlijke fusies toe.

- Een respondent

5.4 Eindconclusie

In dit onderzoek staat de volgende vraag centraal:

“In hoeverre komt de tijdsbesteding van raadsleden overeen met de aanbeveling van de Stuurgroep Evaluatie Dualisering Gemeentebestuur om tenminste de helft van hun raadstijd aan volksvertegenwoordigende taken te besteden en welke vergoeding ontvangen gemeenteraadsleden voor het raadswerk; in 2017, gerelateerd aan 2007, 2009, 2012 en 2014”

De werkzaamheden van gemeenteraadsleden bestaan uit bestuurlijke en volksvertegenwoordigende activiteiten, die weer gesplitst zijn in 16 categorieën. Gemiddeld besteden gemeenteraadsleden in 2017 16 uur per week aan het raadswerk. Dit is een fractie meer dan in 2014.

Ongeveer 64% van de totale tijdsbesteding besteden gemeenteraadsleden in 2017 aan bestuurlijke activiteiten en ongeveer 33% aan volksvertegenwoordigende activiteiten.

Ten opzichte van 2014 besteden de gemeenteraadsleden iets minder tijd aan bestuurlijke en iets meer tijd aan volksvertegenwoordigende activiteiten. In het licht van de doelstellingen van de dualisering van het gemeentebestuur en de empirische resultaten van dit onderzoek is de conclusie gerechtvaardigd dat gemeenteraadsleden in 2017 meer tijd aan bestuurlijke activiteiten besteden dan wenselijk is. Dit gaat ten koste van de volksvertegenwoordigende activiteiten.

Op jaarbasis ontvangen gemeenteraadsleden € 115 miljoen aan vergoedingen. Dit komt neer op een landelijk gemiddeld uurtarief voor raadsleden van € 14,35 per uur, een toename van 1,1% ten opzichte van 2014. Er bestaan wel forse onderlinge verschillen tussen de uurtarieven van raadsleden vanwege de sterke samenhang van hun vergoeding met het inwonertal van de gemeente waarin zij actief zijn.

Bart-Jan Flos

Directeur Daadkracht

 [linkedin.com/in/bjfflos](https://www.linkedin.com/in/bjfflos)

 twitter.com/bjfflos

Volgend jaar zijn er weer gemeenteraadsverkiezingen. Dat betekent dat veel politieke partijen aan het scouten zijn naar nieuw talent voor op de lijst. Zo ook in de kleine(re) gemeenten. De vergoeding voor raadsleden in die gemeenten is laag.

Vaak hoor je dat raadswerk betaald vrijwilligerswerk moet blijven om te voorkomen dat de afstand tot de burger nog groter wordt. Partijen die echter het eerlijke verhaal vertellen staan op achterstand. Zij moeten de boodschap brengen dat het veel tijd kost, meer dan ze van tevoren verwachten en dat de vergoeding verhoudingsgewijs laag is. Oh ja ..., het is nog verslavend ook.

Democratie vraagt om kwaliteit, om (een collectief) geheugen en om inzet en passie. De vergoeding voor raadsleden mag dan ook wat kosten, het mag mij meer kosten dan de € 0,56 die ik op dit moment per maand betaal.

“Als fractievoorzitter heb je vaak extra overleg/uren dat het bemoeilijkt een baan er naast te hebben. Er worden steeds meer taken overgeheveld van het Rijk naar de gemeente. Dit brengt extra verantwoordelijkheid met zich mee.”

- Een respondent

Colofon

Onderzoek en redactie: drs. Bart-Jan Flos, drs. Ageeth de Jager - de Lange, Josje Maatkamp, drs. Hester Salentijn

Vormgeving: Josje Maatkamp

ISBN/EAN: 978-90-820746-5-9

Adres

Postbus 6635

6546 BB Nijmegen

Tel: 024 344 6288

Mail: info@daadkracht.nl

www.daadkracht.nl

www.nationaalraadsledenonderzoek.nl

[@Daadkrachtmedia](https://twitter.com/Daadkrachtmedia)

De kracht van Daadkracht

Daadkracht is een bestuurskundig onderzoeks- en adviesbureau uit Nijmegen. Wij staan voor goed en gedegen onderzoek voor overheden, maar doen ook uit eigen interesse onderzoek in het publieke domein. Daadkracht werkt voor de Rijksoverheid, gemeenten, provincies, waterschappen en gemeenschappelijke regelingen. Naast het Nationaal Raadsledenonderzoek is Daadkracht verantwoordelijk voor het Nationaal Statenledenonderzoek, het trendonderzoek publicatie (belasting)verordeningen en diverse dienstverleningsonderzoeken.

DAADKRACHT

VOOR DE OVERHEID

Zaakgericht werken | DROP/GVOP/CVDR | Drempelvrij